

CÍRKEVNÍ LITURGICKÝ ROK

VLADIMÍR ŠILER

2003

Text je k dispozici pod licencí Creative commons. Je možno jej volně užívat i šířit, ale je nutno vždy uvést autora a nezasahovat do obsahu.

únor 2012

<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/cz/>

Obsah

1. Úvod
2. Křesťanské pojetí času
3. Postupný vznik církevního liturgického roku
4. Data svátků církevního liturgického roku
5. Kdo slaví svátky církevního liturgického roku?
6. Církevní liturgický rok a folklór
7. Liturgické barvy
8. Stručný komentář k některým svátkům církevního liturgického roku
9. Závěr
10. Tabulka pohyblivých svátků církevního liturgického roku
11. Použitá literatura
12. Doporučená literatura

1. ÚVOD

Publikací o církevním liturgickém roku nebo některých jeho složkách se v poslední době objevilo několik. Zaměřují se např. na svátky a životopisy svatých či výklad křestních jmen. Jiné zase hledají původ křesťanských svátků. Mnohé popisují lidové zvyky doprovázející jednotlivé dny církevního liturgického roku. Určitou nevýhodou těchto publikací je jejich snaha o popularizování tématu. Nemají proto většinou věcný odstup a teoretický nadhled. Pokud je vydávají katoličtí autoři, chybí jim obvykle potřebná nepředpojatost. Přestože mají plnit funkci pomůcky pro širší veřejnost, jsou chtě nechtě vždy napsány tak, jako by je autor určil pouze pro katolické čtenáře.

Následující text se proto pokouší zaujmout hledisko religionistické, čili nestranně objektivní, ale chce dát zaznít i teologickým stanoviskům, tedy teoretické reflexi křesťanské víry a zbožnosti. Tato práce si neklade za cíl nahradit vydané odborné publikace o církevním liturgickém roku, ale může být jejich vhodným studijním doplňkem.

2. KŘEŠŤANSKÉ POJETÍ ČASU

Křesťanské, ale vlastně už předtím židovské, pojetí času a dějin je výrazně odlišné od pojetí času v jiných starověkých náboženstvích a prehistorických kulturách. Přesto ale křesťanství při svém vítězném tažení světem a dějinami do značné míry přejalo onen původní pohled na čas a dějiny, který v jednotlivých zemích a kulturách do té doby převládal. Proto se musíme nejdříve zmínit o **pojetí času u tzv. archaického (pradávného) člověka**, tedy nejen člověka prehistorických kultur, ale i člena tzv. přírodních národů, které ještě dnes žijí podobně jako naši dávní předkové. Magicko-mytický způsob myšlení archaického člověka však do jisté míry přežívá uložen do hlubokých vrstev naší psychiky (podvědomí) a naší kulturní paměti (kolektivní nevědomí) a vystupuje na povrch částečně v dětství a ve venkovském tradičním způsobu života, nebo přesněji ve zbytcích lidové kultury, jimž říkáme folklór.

Kulturní antropologie, religionistika a jiné vědecké obory nasbíraly množství poznatků o životě dávných i současných archaických společenství, a proto je možno dospět k následujícím závěrům o povaze magicko-mytického myšlení a jeho pojetí času. Archaický člověk se naučil vnímat čas podle různých rytmicky se opakujících přírodních jevů, podle pohybů Slunce a Měsíce a podle vegetativních období. Počítáním času se začaly zabývat spíše kultury usedlé, zemědělské. Lovci a kočovníci neměli tolik zapotřebí umět předvídat události. **Jestliže čas je cyklickým děním, sledem periodicky se opakujících událostí, pak veškeré dění kosmické, přírodní, společenské i individuální má charakter pevné zákonitosti, nevyhnutelnosti.** Tento řád událostí nemůže člověk změnit. Běh světa je prostě dán. Je to osud, **fatum**, jak říkají latiníci, **karma**, jak říkají Indové, či **kismet**, jak říkají Arabové. Archaického člověka bychom podle dnešního slovníku nazvali fatalistou. Ví, že nemůže způsobit zásadní změny světa a života; a proto se mu jako nejrozumnější jeví – přizpůsobit se. Jeho existence dokonce přímo závisí na tom, zda tento řád událostí bude dál pokračovat svým neměnným zákonitým způsobem. Proto člověk může nanejvýš napomáhat vnějším událostem, aby neustávaly ve svém kruhovém pohybu, ve svém střídání výkyvů od jednoho extrému k druhému. Tuto myticky chápanou cykličnost a polaritu života světa je možno pomáhat udržovat v chodu základním magickým pro-

středkem - totiž napodobováním a opakováním. Podstata mnohých rituálů archaického člověka spočívá v magickém imitování kosmického a přírodního řádu.

Magicko-myticky uvažující člověk nezná fyzikální čas a dějiny v dnešním slova smyslu. Pro něj má čas jen dvě roviny: začátek a přítomnost. Začátek je okamžik vzniku, obestřený tajemstvím. Onen bod, který nemá rozměr časového prodlévání, ale rozměr plnosti bytí, z níž všechno začalo vyvěrat. Tento mytický počátek věků platí za místo hojnosti, radosti, pravdy a čistoty. Tehdy vznikl svět a tam začala naše pouť. Přítomnost, to, co se nyní odehrává, je zcela plodem onoho původního stavu. Dnes vlastně neprobíhá nic nového. Děje se to, co se nutně musí dít a co se ostatně dělo až doposud vždycky. To, co bylo na počátku, určuje beze zbytku to, co bude i na konci. **Archaický člověk nezná budoucnost v dnešním slova smyslu. Budoucnost bere jako návrat k výchozímu stavu.** Vše, co jest, z něčeho pochází, z něčeho žije. Až se po čase vyčerpají živné síly, všechno se zase vrátí ke svému původnímu zdroji a koloběh se bude opakovat. Archaický člověk pochopil svou existenci jako součást takovýchto dějinných cyklů a toto pochopení vyjádřil v mýtech (vyprávěních) o počátku a stvoření světa a člověka, o jeho následném pádu a konečné záchraně. Magickými praktikami se pak pokoušel ovlivnit a podpořit tento průběh událostí, aby nedošlo k porušení životodárného koloběhu, aby člověk nevypadl z rytmtů, které ho unášejí sice kupředu, ale ve skutečnosti stále zpět na počátek.

Z mýtů a magie dávných kultur se postupně vyvinula starověká náboženství. V základu jejich obřadů pak odhalujeme dvě hlavní podvědomé snahy: reaktualizovat kosmogonii a regenerovat vegetaci. **Reaktualizace kosmogonie** znamená, že archaický člověk se pokoušel dramaticky znázorňovat počáteční stvořitelský akt – přechod původního chaosu v řád (řecky kosmos znamená řád) – a ustavičným opakováním této imitace magicky zařídit, že počátek bude vládnout i nad přítomností, řád bude převládat nad chaosem. Tyto obřady měly kromě svého náboženského a filozofického rozměru také rozměr společenský - obyčejně utužovaly tradici osvědčený pořádek pospolitého života. Mezi takové typické obřady patřila např. každoroční slavnostní inaugurace (vedení na trůn) krále, vládce. Před aktem byl král symbolicky zbaven moci, vysmíván, lid se pustil do bezuzdných orgií (vše dovoleno, co jindy platilo za hřích). Nakonec dav vládce opět ozdobil znaky jeho panovnické moci a dosadil na trůn, přičemž opět začaly platit původní normy chování - král symbolicky uvedl do života lidu řád. **Regenerace vegetace** znamená, že archaický člověk se pokoušel ritualizovaným napodobováním a opakováním dosáhnout na konci období přírodního vegetativního klidu obnovy sil – jak v přírodě, tak v sobě samém. Tyto obřady zase měly vedle svého náboženského a filozofického významu i význam pro fyzické a psychické zdraví jedince, který se očištěním od starého otevíral novému. Takovým obřadem bylo např. slavnostní vynášení a pálení smetí a nepotřebného nářadí z domácností, anebo symbolické přenášení hříchů na zástupné zvíře, které pak lid vyhnal za hranice vesnice.

Archaické pojetí času vplynulo nejen do většiny starověkých náboženství a kultur, ale bylo reflektováno také antickou filozofií. Za všechny starořecké filozofy jmenujme zvláště Platóna, který tento názor vyslovil s největší přesvědčivostí. Platón říká, že bytí je jednou provždy dáno, a to na začátku věků v neměnné říši idejí. Další běh světa představuje jen nedokonalou realizaci původních ideálních pravzorů. Dějiny jsou vlastně degenerací. Vývoj neexistuje, čas nic ničemu nepřidává, jen se opakuje. To nejlepší, co může moudrý člověk udělat, je vrátit se zpět do stavu původní plnosti. Tomuto stavu prapůvodní harmonie říkali staří Řekové Zlatý věk. Věk, v němž neplatil čas, kde nebylo smr-

ti. Toto mytizované pojetí času a dějin proniklo pak skrze antickou kulturu do všech dalších epoch vývoje evropské civilizace. Archaické magicko-mytické pojetí času probleskuje z prehistorického půdorysu všech evropských kultur a projevuje se ve zbytcích lidových zvyků a obyčejů. Ale jako dědictví antické filozofie prosvítá i v některých novověkých filozofických koncepcích dějin a vývoje kultury. Platónské koncepce se dají částečně vystopovat u Hegela i Marxe, Schellinga, Schopenhauera, Spenglera a Toynbeeho, ale např. i v teosofii či v hnutí New Age. Dodnes tak uvozujeme naše pohádky, které jsou střípky starých mytických příběhů, zvláštními výroky: „Za oněch dnů..., v oněch časech..., za dávných dob...“. A dodnes některé naše státní ideologie i osobní životní strategie stavíme na tradicionalistickém konzervativním povzdechu: „Kdeže jsou ty staré zlaté časy....“.

Pozoruhodnou výjimkou mezi starověkými kulturami a náboženstvím jsou Židé. Mají zcela odlišné pojetí času a dějin. Vědci to zdůvodňují tím, že Židé trávili určitou část svých dějin kočováním nebo žili většinou v pouštní krajině, což je odlišuje od národů žijících usedle či ve více zalesněných oblastech. Věřící lidé (judaisté, křesťané i muslimové) jsou naopak přesvědčeni, že Židé jsou tak zvláštní proto, neboť si jejich národ vyvolil Bůh, aby skrze něj jednal s celým lidstvem. Křesťanství, které vyrůstá z židovského náboženského a kulturního podloží, a částečně i islám, který čerpá z podnětů židovských i křesťanských, přejímají zvláštní židovské pojetí času.

Judaismus totiž stojí na víře v Boha, který zasahuje do lidských osudů a do historických událostí. Tento Bůh, který se za určitých dobových okolností dává židovskému národu poznat a stává se jeho vůdcem, však není národním božstvem. Je to Stvořitel celého světa, včetně lidí. Tato myšlenka absolutního Stvořitele všech věcí se v dějinách náboženství vyskytuje poměrně ojediněle. Jiná náboženství obvykle vidí v pozadí světa více bohů, kteří jsou odpovědní za jeho chod. Biblický Bůh, starozákonní Hospodin, tak překračuje a o celý řád převyšuje všechny postavy starověkých mytologií, které jsou pouhými personifikacemi kosmických a přírodních sil. Starý zákon jako sbírka písemných svědectví o jednání tohoto Boha s lidmi není knihou mytologickou, ale historickou, protože neužívá oněch uvozujících výroků „za oněch časů...“ nebo „za dávných dob...“, nýbrž vždy přesně datuje podle konkrétních událostí, kdy např. Bůh promluvil skrze své proroky nebo prostřednictvím různých katastrof trestal svůj neposlušný lid. Biblické události se nedějí v nějakém mytickém bezčasí, nýbrž v konkrétních kulturních a politických dějinách. Židovský Bůh právě dějiny demytologizuje. **Ony nejsou projevem osudové danosti, ale naopak neustále dotvářeny boží vůlí, projevem střetání svobodného božího subjektu se svobodnými subjekty lidskými. A proto jsou principiálně otevřené, čili mají budoucnost, sice ne zcela vypočitatelnou, ale jistou, která je přístupná pouze naději, naději, která důvěřuje božím slibům, že Bůh ani v budoucnosti člověka neopustí, ba naopak že pro něj připravuje takové dobro, pro jaké není v minulosti obdoby.**

Křesťanství jde ještě dál v tomto pojetí božího záchranného díla jakožto historického sledu událostí. Ježíš Kristus nepředstavuje mytického nadčasového hrdinu – Spasitele. Jeho narození a veřejné působení má historický rámeček, jeho smrt je dokládána s tak velkou pečlivostí, až se onen příslovečný Pilát Pontský dostal i do křesťanského kréda. Naději pro křesťany představuje vyhlídka k onomu poslednímu času, který bude sice koncem světa a pozemských dějin, ale současně vstupem do nového věku, v němž na lidi čeká více než jen obnovení původní rajske harmonie.

Židovsko-křesťanské pojetí času a dějin charakterizuje především indeterminismus, tedy vyloučení představy o předurčenosti. Dějiny nejsou sledem osudově daných nutností, události nejsou pouhými kopiemi svých dávných pravzorů, lidské činy nejsou stále znovu opakované, a tudíž i do budoucna opakovatelné vzorce nesvobodného nutného chování, vlastně mravně neutrálního. **V židovsko-křesťanských dějinách se Bůh setkává s lidmi, oni s ním mohou spolupracovat, dějí se zde neopakovatelná svobodná rozhodnutí s dalekosáhlým mravním významem.** Toto pojetí času a dějin charakterizuje do značné míry jeho **lineární a vzestupný průběh.** Už se nejedná o onen mytický cyklický čas věčného návratu. Židé i křesťané věří, že dějiny jsou čas rozpjatý mezi božím stvořením světa, jímž Bůh původní mytický bezčasový chaos proměnil v řád, a jeho božím dovršením, kterým bude nadčasový nový věk, označovaný biblickými metaforami jako boží království, nový Jeruzalém, nová země a nové nebe apod. Tedy tento náhled na čas vidí dějiny jako **vývoj, pokrok.**

Naše moderní historické vědomí, které se utvářelo zhruba od renesance, bylo filozoficky nejvýrazněji vyjádřeno Hegelovou teorií, že za všemi cyklickými a periodickými procesy a jejich dialektickou jednotou a uzavřeností je třeba vidět ještě jinou vyšší zákonitost – evoluci Ducha. Hegel tak nad dialektickou jednotu mytizovaných protikladů staví vypůjčenou židovsko-křesťanskou myšlenku, že běh světa je ve vyšších rukou, a že každá další změna je automaticky změnou k lepšímu, dokonalejšímu. Tato (Hegelova) koncepce filozofie dějin se stala základem pro mnohé kulturní a politické ideologie a strategie 19. a 20. století, jejichž společný jmenovatel tvoří představa samočinného pokroku, a tudíž historický optimismus při pohledu do budoucna. Říká se tedy, že naše **moderní pokroková doba je vlastně produktem židovsko-křesťanského pohledu na dějiny.**

Proto se mnozí badatelé 19. a 20. století ohlíželi zpět na dobu, kdy vznikala naše evropská kultura a civilizace, a pokoušeli se popsat, jak se na jejím vzniku podílel právě střet dvou tak výrazně odlišných pojetí času, antického a židovsko-křesťanského. Bylo napsáno mnoho knih, filozofických i teologických, o vztahu dějin spásy (božích dějin) a dějin kultury (lidských dějin), o vztahu náboženství a politiky, spirituality a angažovanosti a o tom, jak toto všechno souvisí se zdánlivou maličkostí – s odlišnou interpretací řeckých slov *chronos* a *kairos* v pozdní antice a raném křesťanství. (Čtenář, který by se chtěl alespoň orientačně s touto problematikou seznámit, má k dispozici v češtině např. tituly uvedené v závěrečném seznamu literatury pod jmény Eliade, Tillich, Tresmontant a Palouš).

Chronos je řecký čas. Tímto slovem se označuje čas fyzikální, neutrální, čas, který lhostejně plyne. Řekové díky svému mytickému pojetí času jako ustavičného cyklického navracení se k počátku vnímají *chronos* jako míru rozpadu, tříštění, hynutí. Čas jako míra změny představuje tak míru vzdalování se dokonalosti. *Chronos* je zlý čas.

Kairos znamená řecky také čas. Ale toto slovo používali první křesťané ve svých řecky psaných spisech v duchu svého pojetí času. Takže už ve spisech Nového zákona, ale i ve spisech pozdějších křesťanských myslitelů je *kairos* chápán jako čas lineární. Křesťané (stejně jako židé) v něm vidí míru růstu, zrání, naplňování, dovršování. *Kairos* představuje čas existenciálně napjatý, nachýlený, čas nabitý budoucími událostmi. *Kairos* je dobrý čas.

Pro pozdní židovství, stejně jako pro křesťanství, je typické očekávání brzkého příchodu rozhodujících božích zásahů do dějin. Židé tak dodnes očekávají příchod Mesiáše,

křesťané druhý příchod Krista v plné slávě. Toto očekávání konce času a příchodu nového věku dává přítomnosti zvláštní charakter. Je to čas požehnaný, protože se v něm projevují už jisté příznaky (znamení doby) blížící se totální proměny. Kairos neplní funkci času mytického, kde přítomnost znamená jen rozvinutí něčeho, co už předem bylo připraveno a zavinuto. Kairos je čas, který přináší stále nové.

Rozdíl mezi archaickým a starověkým antickým i orientálním pojetím času na jedné straně a židovsko-křesťanským pojetím času na straně druhé jsme si museli znázornit tímto dlouhým úvodem, aby se ukázalo, do jaké myšlenkové, duchovní a kulturní hloubky tento rozdíl zasahuje. Teprve nyní si totiž budeme moci plně uvědomit dosah toho, co se odehrávalo v prvních staletích existence křesťanství na půdě antické kultury.

Křesťanství se už od prvních desetiletí své existence šíří po celém středomořském prostoru, tedy v oblasti Římské říše, ve sféře helénistické (pořečtěné) kultury. V průběhu tří staletí infiltrovalo do všech vrstev společnosti, navzdory pronásledování ze strany oficiálních struktur říše. Když bylo ve 4. století zrovnoprávněno s ostatními vyznáními, velmi rychle se rozšířilo a zakrátko prakticky platilo za jediné náboženství. Stalo se ideovým pojítkem rozpadající se Římské říše i její upadající kultury. Když se pak pod nápory germánských kmenů (v době stěhování národů) říše zhroutila, převzala křesťanská církev jako instituce a křesťanská víra a zbožnost jako ideologie roli dědičky politického a kulturního odkazu starého Řecka a Říma.

V tomto složitém procesu však křesťanství do značné míry ustoupilo ze svých původních židovských myšlenkových východisek a ze svých raných myšlenkových půdorysů a přizpůsobilo se duchu řeckého filozofického a římského právníckého myšlení. Bylo to patrné především v teologické tvorbě, ale i v duchovní kultuře zbožnosti. Při tomto prolínání židovsko-křesťanských a řecko-římských myšlenkových prvků se střetly také obě koncepce času a dějin. Křesťanství, zejména od 4. století, kdy mohlo začít vykonávat svou zbožnou praxi i veřejně, vstoupilo na půdu helénistické religiozity, čili takřečeného pohanství, tuto oblast zakrátko opanovalo, ale přitom bylo samo prostoupeno jejím duchem. Tak bychom asi mohli charakterizovat proces **sakramentalizace**, proces vzniku svátostí (sacramentum), tedy křesťanských náboženských obřadů. **Křesťané, ať už vědomě nebo nevědomky, ať už programově nebo nuceně, přejali celou řadu pohanských obyčejů a zvyklostí, včetně mnoha konkrétních rituálů a tradic.** Dali jim sice jiný myšlenkový, věroučný obsah, ale už sama jejich forma přece jen křesťanství zpětně deformovala. Tomuto procesu inkulturace (vplynutí do dané kultury) se zřejmě nedalo vyhnout. Křesťanství ostatně i později, kdykoliv vstupovalo do nových území a kulturních oblastí, muselo podobně vstřebat původní religiozitu tamního obyvatelstva a pouze ji přeznačit jinými teologickými významy. **Výrazem prolnutí křesťanství s antickým kulturním prostředím a s archaickými náboženstvími jiných evropských národů bylo přijetí mytické koncepce cyklického času a magických praktik napodobování a opakování spásných aktů v soustavě křesťanských svátků a jejich příslušných slavnostních rituálů.**

3. POSTUPNÝ VZNIK CÍRKEVNÍHO LITURGICKÉHO ROKU

Nemůžeme se nyní zabývat podrobnými dějinami vzniku církevního liturgického roku a jeho jednotlivých svátků a obřadů. Výraz „církevní liturgický rok“ se jako odborný teologický termín poprvé objevil až roku 1589, ale soustava křesťanských svátků se spontánně začala utvářet prakticky od počátku křesťanství. V podobě, v jaké ji známe dnes, se však začala rýsovat ve 4. století. Obrysy téměř všech církevních svátků se ustálily v průběhu středověku, od 6. do 13. století, tedy v době, kdy křesťanství důsledně vytlačovalo poslední zbytky pohanství, kdy proniklo celou společností a jejím životem a kdy se z víry a zbožnosti stal do značné míry církevní kultický provoz.

Všimněme si proto jen hlavních součástí církevního liturgického roku a v nich patrného vlivu magicko-mytického pojetí času, skrze což prosvítá jejich původně pohanský půdorys.

Křesťanství, stejně jako i dříve židovství, se nemohlo vyhnout určitému praktickému rytimizování života věřících pomocí kalendáře. I když teologicky se dějiny chápou lineárně, všední život může být rozdělen do menších cyklů. Židovství přejalo kalendáře užívané v předovýchodní oblasti, přestože jejich sestavení vlastně pramenilo z astrologických pravidel, čili z fází Měsíce a pohybů nebeských těles. Tak byl přejat i **sedmidenní týden**. Zajímavý původ však má židovský den, v týdnu vyhrazený jako svatý – **sobota**. Ve starém Babylóně se astrologicky určovaly nešťastné dny, kdy nebylo radno konat určité činnosti. Tyto dny klidu, čili tabuizované (zakázané) činnosti, zřejmě Židé přejali z babylonské kultury, ale teologicky jejich smysl opačně přeznačili (etymologie slova sabat však nadále ukazuje na babylonský původ). Sobota se tak stala dnem vyhrazeným Bohu, kdy se nepracovalo právě proto, aby se člověk mohl plně věnovat svým náboženským a duchovním povinnostem. Důraz na nicnedělání a odpočinek byl ještě zesílen poukazem na to, že Bůh stvořil svět v šesti dnech a sedmý den odpočíval. První křesťané, kteří byli samozřejmě původem Židé, cítili jako veliký problém, jak si zachovat jistou kontinuitu se židovstvím, ale přesto dát najevo, že Kristus je vede dál za rámec tohoto náboženství. Jedním z výrazů tohoto záměrného odlišení bylo, že **křesťané začali slavit místo soboty den následující, neboť v něm byl vzkříšen Ježíš**. Ve starověkých náboženstvích bývaly dny v týdnu zasvěceny jednotlivým božstvům nebo nebeským tělesům. V Římě se neděle označovala jako dies soli, den Slunce. Tak to ostatně přežívá ještě v němčině a angličtině (Sonntag, Sunday). Čeština už reflektuje křesťanský zvyk slavit tento den odpočinkem, nicneděláním, proto **neděle**. Někteří křesťané se ale zdráhali zavádět tento nový rituální zvyk, a proto raději zůstali u ctění židovské soboty, anebo nerespektovali kalendář vůbec a pokoušeli se o svatý život každý den. Tyto postoje se v novější době pokoušejí zdůrazňovat např. adventisté sedmého dne, kteří slaví sobotu, protože – i když jsou křesťané – berou doslovně příkaz daný Židům ve Starém zákoně. Některé křesťanské skupiny se dnes např. zásadně nescházejí ke svým bohoslužbám ani v sobotu, ani v neděli, aby tak daly najevo, že jim praxe slavení jakýchkoli svátků připadá cizí duchu křesťanství. **Nicméně naprostá většina křesťanů začala slavit neděli jako den Páně a v tento den si různými obřady připomíná vzkříšení Ježíše Krista.**

Sama myšlenka slavení výročí spásných událostí však má jistě své magické pozadí. Napodobování a opakování má za úkol zpřítomnit, aktualizovat spásnou moc. Proto ostatně slavíme jako nějaký mimořádný den **výročí našeho narození**. Podle archaických představ, syčených vírou v astrologii, je tento den mimořádně vhodný k magickým obřadům,

které nám mají přinést štěstí a požehnání. To také oslavencům přinášíme – jednak v podobě „obětních“ darů, jednak v podobě „zaříkávání“, slovní magie, čili blahopřání. Přísně vzato tato magická představa výročních slavností neodpovídá křesťanskému (ale ani židovskému) pojetí víry a zbožnosti. Ale tato náboženství se svým lineárním pojetím času se zřejmě v daném prostředí musí nějak inkulturovat a nemohou se vyhnout činění jistých kompromisů s původním pohanským náboženstvím.

Pro porozumění křesťanským svátkům je rovněž nutno vědět, jak vypadalo **starověké členění týdne na dny**. Den obvykle začínal večerem, tedy když se po západu slunce na zšeřelém nebi objevila první hvězda. Pak následovala noc, východ slunce a celý den, který končil okamžikem, kdy slunce zašlo za obzor. Mnohé svátky se proto začínaly slavit už večer a nebylo výjimkou, že jejich oslava se táhla dlouho do noci nebo trvala celou noc (noční bdění). Tato praxe byla běžná u většiny starověkých náboženství. **I v křesťanství proto dodnes přežívá zvyk některé svátky slavit už v předvečer vlastního svátečního dne** (např. Boží hod vánoční 25. 12. se slaví už 24. 12. večer, nebo lidové oslavy sv. Mikuláše 6. 12. se slaví už večer 5. 12.). V některých rodinách se proto dosud i narozeniny slaví v předvečer skutečného výročí narození.

Den, který se v časových rytmech ocitá v obdobné pozici, jako den určité významné spásné události, je vhodný ke zpřítomnění spásné moci. Tato myšlenka se stala podstatnou součástí křesťanské praktické zbožnosti, ačkoli v původním židovství i v raném křesťanství se proti takovéto pohanské praxi zvedá varovný prst, jak můžeme koneckonců doložit z mnoha míst Starého a Nového zákona. Vedle událostí z Ježíšova života, života apoštolů a prvních křesťanů se brzy začaly připomínat narozeniny a výročí úmrtí významných křesťanů (mučedníků a svatých), ale i data důležitých událostí ze života církve.

Mezi hlavní z nich, které si křesťané od počátku potřebovali stále nějak připomínat, a to nejlépe při výročích, patří ukřižování a vzkříšení Ježíše Nazaretského a seslání Ducha svatého na apoštoly 50. dne po Kristově vzkříšení. Tyto události se ovšem původně staly shodou okolností právě v době konání židovských svátků. Ježíš byl ukřižován v předvečer svátku pascha, který tímto tvoří neodmyslitelný kontext křesťanských Velikonoc. K seslání Ducha svatého na apoštoly, a tím i ke vzniku prvního zárodku církve, došlo o židovském svátku dožínek, zvaném Letnice, jež však mají v pozadí mnohem starší svátky pohanské, související s vegetativními cykly, neboť jsou umístěny do důležitých období roku (počátek jara, počátek léta).

Ve starověku však nebylo pojetí roku jednotné. Jeho délka i počet měsíců a týdnů se v různých kulturách mírně liší. Složitou situaci lze pozorovat v Římské říši, která zahrnovala kulturně i nábožensky velmi pestré prostředí. V době, kdy do tohoto prostředí vstupovalo křesťanství, byl převážně zachováván tzv. juliánský kalendář, nazvaný podle císaře Gaia Julia Caesara, který jej zavedl svým dekretem roku 46 př. n. l. **Přesto se ale jako začátek roku slavily různé dny – 1. leden, 6. leden, 1. březen, den jarní rovnodennosti, či zimního slunovratu.** Křesťané zpočátku necítili potřebu rytmitizovat svůj zbožný život v rámci celoročního cyklu. Teprve jak si postupně osvojovali helénistickou mentalitu a kulturu, začali se tázat po jednotlivých událostech Ježíšova života, jejich dobovém a místním kontextu, aby mohli příslušná místa a časy svátostně zvýraznit. Tak k počátečním hlavním svátkům Velikonoc a Letnic začal přistupovat i svátek připomínající počátek Ježíšovy pozemské činnosti. Ve východní části říše křesťané začali slavit tento svátek 6. ledna a říkali mu Epifanie, tedy řecky Zjevení Páně. Postupně se tento svátek dával do

souvislosti s Ježíšovým křtem v Jordánu, a pak s příchodem mudrců k betlémským jeslím. V západní části říše křesťané pokročili ještě dál a chtěli začít slavit výročí Ježíšova narození. Oslava narozenin byla u Římanů velmi oblíbená. Ale Židé pro něco takového neměli vůbec smysl. V Novém zákoně není jediná zmínka, která by umožňovala zjistit přesné datum Kristova narození. Proto se Ježíšovy narozeniny zpočátku slavily nahodile podle různých zbožných domněnek v dobách, které měly nějaký zvláštní význam: např. souběžně s počátkem občanského roku, tedy 1. ledna, 6. ledna nebo 25. prosince. Ve 4. století byl organizačními centry církve prosazen 25. prosinec, a to patrně proto, že tento den jako den zimního slunovratu v pohanském Římě slavili velmi nevázanými orgiemi, a proto bylo potřeba překrýt v lidu přežívající pohanské obyčeje novými křesťanskými symboly. Tak vznikly Vánoce.

Tedy už ve 4. století vznikla osnova pro celoroční rozvržení křesťanských svátků a jejich každoroční cyklické opakování. V dřívějších dobách bývalo zvykem zesilovat účinnost slavení svátků rozložením oslav do více dnů. Tak vzniklo přípravné období, po něm přišel vlastní svátek, a konečně následovalo závěrečné, doznívací období. Ke třem vrcholům církevního liturgického roku **Velikonocům**, **Letnicím** a **Vánocům** přibyla přípravná a následná období a rok se uzavřel.

Nyní už tedy můžeme říci, jaký vlastně má církevní liturgický rok z křesťanského hlediska smysl, i když tato teologická reflexe přišla na řadu až mnohem později. V prostředí západního křesťanství, tedy římského katolicismu, se tak stalo až po Tridentském koncilu (1545 – 1563) a zejména po zásadní reformě kalendáře, kterou roku 1582 vyhlásil papež Řehoř XIII. Důvodem této reformy, zvané podle papeže gregoriánský kalendář, byla nepřesnost v počítání podle juliánského kalendáře, která vedla k tomu, že odchylka oproti astronomickému roku čítala v té době už 10 dnů. V roce 1582 tak po 4. říjnu následoval ihned 15. říjen. Tento kalendář, protože ho vyhlásil papež, však nepřijaly protestantské země, a ani východní křesťanství. V západní Evropě se nakonec kalendář postupně prosadil. Ve 20. století byl přijat i zeměmi, kde převládají pravoslavní křesťané, ale pravoslavné církve si zachovaly své počítání času podle juliánského kalendáře. **Proto je dnes odchylka mezi církevními svátky západního a východního křesťanství téměř 14 dnů.**

Církevní liturgický rok je tedy soustavou svátků rozvržených do celého kalendářního roku. Věvodí mu tři hlavní období, která postihují i tři nejdůležitější události křesťanských dějin spásy: Ježíšův příchod na tento svět, Ježíšovo ukřižování i vzkříšení a sestoupení Ducha svatého na apoštoly, které znamená i vznik církve a dovršení celého díla spásy. Tato sváteční období představují dramatické napodobení celé zvěsti Nového zákona. Výsledkem dlouhého vývoje církevního liturgického roku je i určitá ustálená tradice slavit tyto svátky připomínáním a zpřítomňováním oněch událostí čtením příslušných pasáží z Bible. Tato tradice jde tak daleko, že dokonce časem stanovila příslušná biblická čtení pro každou neděli, a dokonce i pro každý den. Tato čtení pak určovala i ráz celé bohoslužby (liturgie): téma kázání (promluvy), obsah proměnlivých částí bohoslužby (určitých modliteb a přímlov), ale i některé další obřady a zvyklosti, jež pak přesáhly i rámec chrámu a konaly se v domácnostech věřících, nebo dokonce ve volné přírodě. **Smyslem církevního liturgického roku tedy je zajistit vyvážené zvěstování a dramatické zpřítomnění celého spásného příběhu Ježíše Krista.**

V dnešním pojetí začíná církevní liturgický rok **adventem**, čili přípravami na **Vánoce**, připomíná se doba, která předcházela Ježíšovu příchodu. Advent představuje období naděje, očekávání, hodně se dává zaznít Starému zákonu, který má být připomínkou doby,

jež byla přípravou na příchod Krista. Vánoce připomínají Ježíšovo narození, tajemství božího vtělení. **Postní doba**, která předchází Velikonocům, je kající přípravou na hlavní křesťanské svátky. V tzv. **pašijovém týdnu** se pak připomínají jednotlivé události Ježíšova ukřižování. **Velikonoce** jsou vlastními svátky slavného Kristova vzkříšení. **Letnice neboli svátky svatodušní** potom symbolizují seslání Ducha svatého, tedy zaslíbené dovršení celého spásného božího díla. Zbylé týdny roku tvoří tzv. mezidobí.

Vedle těchto hlavních období patří do církevního liturgického roku i celá řada dílčích svátků, které se buď vztahují k oněm třem velkým zvěstným tématům nebo mají svůj vlastní význam. Většinou se jedná o **připomínky činů významných osobností z dějin spásy a dějin církve**, např. Panny Marie, apoštolů, mučedníků a světců. Ale mohou to být i výročí významných aktů, které měly jen místní dosah, jako je např. výročí posvěcení kostela. I tyto dílčí události a jejich svátky mají však pro křesťanskou víru a zbožnost praktický význam. Jednak připomínají základní naději ve shledání se s nebeskou církví (vzkříšenými svatými), a jednak poukazují na to, že křesťanství není abstraktní náboženství, nýbrž děje se v konkrétních lidských, dějinných i politických souvislostech. Uctívání svatých může sice představovat ve svém půdorysu vzdálený dozvuk starověkých mytologií a polyteistického uctívání různých božstev, ale jako připomínka významných historických postav má i praktický, výchovný a motivující význam.

4. DATA SVÁTKŮ CÍRKEVNÍHO LITURGICKÉHO ROKU

Některé svátky církevního liturgického roku mají pevné datování podle občanského kalendáře, ale jiné se řídí ještě rokem lunárním, a proto se jejich datum v kalendáři pohybuje. Církevní liturgický rok začíná adventem. Adventní doba zahrnuje čtyři neděle před vlastním svátkem Ježíšova narození, který je v církevní terminologii nazýván **Boží hod vánoční** a který připadá na 25. 12. Tento svátek se podle tradice začíná slavit už v předvečer tohoto dne, tedy 24. 12. Ale 24. prosinec je přísně vzato ještě všední den. Pokud se v některém roce stane, že 24. 12. připadne na neděli, bude to poslední, čtvrtá neděle adventní. V tom případě první neděle adventní bude 3. 12. Pokud připadne 25. 12. na neděli, bude první neděle adventní 27. 11. I když je tedy Boží hod vánoční stanoven pevným datem, **začátek adventu se pohybuje v rozmezí sedmi dnů.**

Také všechny velikonoční svátky, protože se řídí ještě lunárním rokem, jsou pohyblivé. Rozhodující význam má **datum Božího hodu velikonočního**, které je stanoveno na **první neděli po prvním jarním úplňku**. Teoreticky by mohl první jarní úplněk připadnout na 21. 3. Jestliže by 22. 3. trefilo na neděli, byla by to neděle velikonoční. Pokud by poslední zimní úplněk nastal 20. 3., pak první jarní úplněk by byl 18. 4. a nejzazší termín Velikonoc 25. 4. V praxi se však datum velikonoční neděle pohybuje od 23. 3. do 23. 4. Od data Božího hodu velikonočního (velikonoční neděle) se potom zpětně vypočítá doba postní. **Předchozí neděle (tzv. Květná)**, je poslední ze šesti postních nedělí. Od ní počítáme zpětně 40 dní a dostaneme datum **Popeleční středy**, která platí za počátek postní doby. Když od velikonoční neděle začneme počítat 40 dní dopředu, dostaneme datum **Nanebevstoupení Páně**, které připadá vždy na čtvrtek.

Letnice, neboli svátky svatodušní, se řídí podle data Velikonoc, jsou tedy také svátky pohyblivými. **Boží hod svatodušní** (neděle svatodušní) nastává 50. den po Božím hodu

velikonočním (neděli velikonoční). V praxi Letnice kolísají mezi 11. 5. a 11. 6. Následující neděle po Letnicích je tzv. **neděle Svaté trojice** a následující čtvrtek je **svátek Božího těla** (Těla a krve Páně). Tyto dva svátky tedy rovněž nemají stálé datum.

Období mezi dobou vánoční a velikonoční se nazývá krátkým mezidobím a období po Letnicích je buď pokládáno za období svatodušní (resp. posvatodušní), anebo se pokládá rovněž za mezidobí. Poslední neděle církevního liturgického roku před první nedělí adventní bývá rovněž symbolicky zvýrazňována, např. v římskokatolické církvi svátkem Krista krále.

Data pevných, nepohyblivých svátků církevního liturgického roku se uvádějí v kalendářích jednotlivých církví. Postupným vývojem došlo k tomu, že na každý den v roce připadá nějaký svátek, zejména výročí úmrtí nějakého významného světce, na některé dny dokonce i více svátků, protože jde např. o svátky místního významu, které se slaví jen v určité oblasti nebo určitém okruhu věřících. Většina těchto svátků přešla i do občanských kalendářů podle toho, jak v které zemi tyto svátky zdomácněly v místní lidové kultuře.

5. KDO SLAVÍ SVÁTKY CÍRKEVNÍHO LITURGICKÉHO ROKU?

Církevní liturgický rok používají především církve liturgické, jejichž bohoslužba se dlouholetou tradicí ustálila do podoby obsahově bohatého a formálně pevně strukturovaného obřadu. Jsou to především obě nejstarší větve křesťanství - katolicismus a pravoslaví, tedy konkrétně **římskokatolická církev** a různé **církev pravoslavné**. Z třetí velké větve křesťanských církví - protestantismu užívají církevní liturgický rok především **evangelické církve luterského typu** (augspurského vyznání), ovšem ve velmi zjednodušené a teologicky přizpůsobené podobě. **Evangelické církve kalvínského typu** (helvetského vyznání) dávají přednost velmi prosté až strohé bohoslužbě, a proto, i když hlavní křesťanské svátky slaví, přejímají z tradičního církevního liturgického roku jen nejnужnější prvky. **Anglikánská církev** (a její další odnože) je v liturgické zbožnosti ovlivněna římským katolicismem, z něhož vyšla, ale v teologii vlivy luterskými a kalvínskými, a proto užívá církevní liturgický rok jen ve zjednodušené a teologicky upravené podobě. V našem prostředí tedy liturgický rok slaví římskokatolická a pravoslavná církev, dále církve, které jsou ovlivněny katolickou zbožností - církev starokatolická a církev československá husitská, z evangelických církví je to zejména slezská evangelická církev augspurského vyznání a českoobratrská církev evangelická, která ovšem užívá jen některé prvky církevního liturgického roku, a to v různých sborech s různými důrazy.

U některých církví ze širokého spektra protestantismu, zvláště evangelikálního typu, čili menšinových a poměrně mladých, se někdy setkáváme se zásadním odmítáním tradičního způsobu slavení křesťanských svátků a celého principu církevního liturgického roku. Někteří křesťané tak např. odmítají slavit Vánoce, dokonce občanské narozeniny, a pokud si hlavní křesťanské svátky připomínají, odmítají všechny tradiční církevní i lidové zvyky, které je doprovázejí. Činí tak jednak z obavy před pohanskou minulostí, která z těchto obřadů prosvítá, a jednak z obavy před jakoukoliv formální strukturou a uspořádaností zbožnosti, která by podle nich dusila spontánní, autentické zbožné oduševnění věřících.

Bylo by jistě užitečné vědět, které církevní svátky přejala jednotlivé země i do občanského kalendáře a prohlásily je za dny pracovního volna. Takový přehled ovšem nelze přesně sestavit, protože praxe je v různých zemích dosti odlišná a navíc se v posledních letech mění, a to v souvislosti s potřebami národního hospodářství, s rostoucím mezinárodním cestovním ruchem, ale i s politickými otázkami náboženské neutrality státu a mezináboženské tolerance. Zhruba se ale dá říci, že převážně v katolických zemích (v Evropě např. Itálie, Španělsko, Portugalsko, Francie, Rakousko, Slovensko, Slovinsko, Chorvatsko, Polsko, Litva, Irsko, částečně pak Německo, Švýcarsko, Belgie, Maďarsko atd.) je pracovní volno kromě sobot a nedělí v tyto dny: 1. leden, 6. leden, Zelený čtvrtek, Pondělí velikonoční, Nanebevstoupení Páně (čtvrtek), Pondělí svatodušní, Boží tělo (čtvrtek), 1. listopad, 2. listopad, 25. prosinec, 26. prosinec a také o některých mariánských svátcích – 24. březen, 15. srpen, 8. září a 12. září. Z praktických důvodů bývá pracovní volno i v jiných dnech, které přímo nejsou křesťanskými svátky, tak např. o masopustním úterý nebo když dojde ke spojení volna s následujícím víkendem. Převážně v evangelických zemích (v Evropě např. Dánsko, Norsko, Švédsko, Finsko, Island, Velká Británie, Nizozemsko, částečně Estonsko, Lotyšsko, Německo, Švýcarsko aj.) bývá pracovní volno v těchto dnech: 1. leden, 6. leden, Velký pátek, Pondělí velikonoční, Nanebevstoupení Páně (čtvrtek), Pondělí svatodušní, Den reformace – 31. říjen, 1. listopad, 2. listopad, 25. prosinec a 26. prosinec. Vedle těchto dnů může být v jednotlivých zemích pracovní volno také o jiných místně významných církevních svátcích, např. u nás a na Slovensku 5. 7. – Cyril a Metoděj, u nás pak ještě 6. 7. – Mistr Jan Hus. V zemích, kde jsou významně zastoupeny oba typy církví, se někdy pracovní volno dává jak o svátcích katolických, tak evangelických. Např. v Německu a Švýcarsku je to Zelený čtvrtek i Velký pátek a doba od 31. 10. do 2. 11.

6. CÍRKEVNÍ LITURGICKÝ ROK A FOLKLÓR

Tradiční křesťanství, v našem případě konkrétně římský katolicismus, se po staletích inkulturovalo do domácího prostředí jednotlivých zemí. Křesťanství se zpočátku šířilo spíše ve městech. Teprve když ve středověku ovládlo celý tehdejší svět, začalo pronikat důsledněji i do venkovského způsobu života. Nicméně na venkově se víc než ve městech udržovaly pozůstatky předkřesťanské náboženské mentality a praxe, u nás nejen slovanské, ale i germánské, keltské, a snad ještě starší. Křesťanství je často jen nedůsledně překrylo novou teologickou symbolikou a nechávalo je jako pouhé lidové zvyky žít dál. Fungoval ovšem i proces opačný. Některé obřady s čistě křesťanským věroučným obsahem pronikly z chrámové, liturgické zbožnosti do všedního života, kde často dál žily svým vlastním životem a posupně se formálně ustálily do podoby magických rituálů, jejichž původní obsah zcela ustoupil do pozadí. Tak došlo ke zpohanštění některých prvků křesťanství. **V lidové zbožnosti se křesťanské a předkřesťanské religiózní prvky prolínají. Náboženské a folklórní se tak nerozlučně spojilo, že každý křesťanský obřad je doprovázen určitými lidovými zvyky, jejichž skutečné náboženské pozadí by vystoupilo až po důkladných studiích.** Je jasné, že podrobný komentář k jednotlivým svátkům církevního liturgického roku a jim odpovídajícím lidovým zvykům by zabral mnoho místa. Odborné i populární publikace, které tuto oblast lidové kultury mapují, existují i u nás a jsou poměrně dostupné. Některé lze nalézt v závěrečném seznamu literatury.

Naše lidová katolická zbožnost, formovaná středověkým a zejména barokním katolicismem s prosvítajícími předkřesťanskými prvky, byla vždycky terčem kritiky uvědomělých lidí v církvi, kterým záleží na tom, aby se pěstoval kvalitní a pravdivý život víry. Na jedné straně je církev ráda, když vidí, že víra proniká až do každodenního způsobu života prostých lidí. Ale na druhé straně si uvědomuje, že zbožnost ráda upadá do nebezpečně pokleslých forem, a proto musí být ustavičně kultivována. Lidová zbožnost a její folklórní zvyky mají pro nás určitou přitažlivost, ceníme si její emocionality a poetičnosti, její magické kouzlo rozechvívá ozvučné struny našeho podvědomí, našeho dětství i kulturní paměti, ale přísně teologicky vzato je toto kouzlo často spíše kouzlem nechtěného, tzn. náboženským kýčem.

7. LITURGICKÉ BARVY

V římskokatolické církvi se v průběhu církevního liturgického roku mění barva mešního roucha kněze a oltářních pokrývek. V adventu, postu a pašijovém týdnu se užívá fialová, barva smutku a kajícího. O Velikonocích, Vánocích a jiných velkých svátcích barva bílá, barva čistoty a vítězství. O Letnicích a ve výroční dny významných světců - mučedníků barva červená, barva krve a života. Mimo tyto doby, v tzv. mezidobí, se užívá zelená.

Liturgické barvy částečně uznávají i anglikánské církve, evangelické církve luterského typu, určité experimentální užití se uplatňuje i v jiných evangelických církvích.

8. STRUČNÝ KOMENTÁŘ K NĚKTERÝM SVÁTKŮM CÍRKEVNÍHO LITURGICKÉHO ROKU

Jsou zde zmíněny hlavně ty, jejichž liturgické obřady a k nim se pojící lidové zvyky v současnosti žijí, či mají určitou důležitost. Podrobný komentář k jednotlivým svátkům je možno najít v odborné literatuře.

8.1. Doba vánoční

8.1.1. Advent

Jde o přípravné období na Vánoce zahrnující čtyři neděle před Božím hodem vánočním - 25. prosincem. Pochází z latinského *advenire* – přicházet. Liturgicky se zvýrazňuje období před příchodem Ježíše Krista, období očekávání na Spasitele. **V evangelických církvích se v kostelích i v rodinách umísťuje adventní svícen nebo zelený věnec se čtyřmi svíčkami, které se po čtyři adventní neděle postupně zapalují.** Tento zvyk se v poslední době ujímá i u širší veřejnosti. Populárními se staly i dětské adventní kalendáře s okénky na každý den, v nichž je připraven kousek čokolády nebo překvapení. Tyto sériově vyráběné kalendáře mají ovšem 24 políček, zatímco počet adventních dnů kolísá mezi 22–28 dny.

8.1.2. Sv. Mikuláš – 6. prosince

Ze všech svátků, které spadají do adventní doby, si svůj větší význam uchoval pouze sv. Mikuláš. Donedávna se však ještě příslušnými obřady slavila i **sv. Barbora – 4. prosince** a **sv. Lucie – 13. prosince**

Podle posledního znění liturgického kalendáře římskokatolické církve, přijatého na 2. Vatikánském koncilu (1962 – 1964), už není Mikuláš zařazen do oficiálního seznamu svatých, kteří by měli být liturgicky uctíváni. Tento osud postihl i celou řadu dalších populárních světců, jejichž životní osudy známe pouze z nedostatečně historicky doložených legend. Podle jedné z nich byl Mikuláš kněz, žijící ve 3. nebo 4. století někde v Malé Asii. Legenda vypráví, že jistý zchudlý šlechtic neměl věno pro své tři dcery, kterým tak hrozilo buď otroctví nebo nevěstinec. Mikuláš však tajně v noci vhodil oknem do ložnice dívek peníze, které jim umožnily důstojný sňatek. **Mikuláš i jinými způsoby prokazoval štědrost, při níž ale vždy chtěl zůstat nepoznán.** Když však přesto byla anonymita dobrodince prozrazena, začal být ctěn jako světec a později byl zvolen biskupem. Zemřel 6. prosince. Jeho úcta se šířila zejména ve východním křesťanství, v Rusku se stal jedním z nejoblíbenějších světců. Na jeho památku se konaly už od středověku různé dramaticky zpodobňované liturgické hry. **Z nich až dodnes zůstal náš obyčej konaný 5. prosince večer – v předvečer svátku: člověk převlečený za biskupa obdarovává malé děti.** To, že Mikuláš taky někdy děti zkouší ze zbožnosti, může být obdoba svátosti biřmování. Ale čert či anděl, kteří svatého biskupa doprovázejí, jsou zcela jistě předkřesťanského původu. V severní Evropě a v USA postupně Mikuláš splynul se štědrovečerní nadílkou (impuls k této změně dal už Martin Luther) a stal se tak populárním symbolem celých Vánoc (Saint Nicolaus, Santa Claus).

8.1.3. Štědrý den – 24. prosince

Tímto dnem končí kající příprava na Vánoce, jejímž výrazem může být i celodenní půst, za jehož dodržování se dětem slibuje, že spatří zlaté prasátko. Tradiční štědrovečerní pokrmů jsou rovněž typicky postní – např. ryba, pšeničná kaše s medem, houbovník apod. **Liturgický význam má až Štědrý večer, kdy podle starověkého počítání času začínal den, tedy Boží hod vánoční.** Velký svátek se počal slavit nočním bděním v chrámě, zvaným **vigílie**, z něhož dodnes zůstala tzv. **půlnoční mše**. Zvyk obdarovávat se v tento večer dárky má relativně pozdější datum. **Může naplňovat teologickou myšlenku, že v Ježíši Kristu bylo lidstvo Bohem obdarováno.** Ale přísně vzato má populární Ježíšek blíže spíš k pohádce než ke křesťanství. Vánoční stromek je německý zvyk, který se rozšířil v 18. století. V Anglii se např. užívá spíše jmelí. Lidové betlémy, které do Čech přišly rovněž z Německa, však mají původ v praxi, kterou zavedl František z Assisi ve 13. století. Původní zvyk naaranžovat scénku Ježíšova narození se rozrostl v široce pojatou dramati-zaci, která spojuje podání **Matoušova evangelia** (Ježíškovi se přicházejí poklonit mágové – mudrcové, „králové“) a **Lukášova evangelia** (Ježíškovi se přicházejí poklonit pastýři), ale dává dohromady také **předkřesťanské motivy** (panenská matka, narození v jeskyni) s **pokusy o aktualizaci křesťanské zvěsti** (umístění betlémské události do své doby a krajiny). Lidové zvyky spojené se Štědrým dnem („svatým večerem“, „svatou nocí“) mají svůj původ ve slavnostech vegetativního cyklu přírody, jak prozrazují snahy o věštění budoucnosti a magické zajišťování příští úrody, plodnosti dobytka, ale i zdaru veškerého lidského počínání, od sňatků až po obchody. Dnešní ekologové by jistě doporučovali, aby se

tyto vánoční zvyky podařilo obnovit, protože je v nich velmi hluboce a poeticky vyjádřena souvislost lidského osudu s životem přírody.

8.1.4. Boží hod vánoční – 1. svátek vánoční – 25. prosince

Vlastní výročí Ježíšova narození patří mezi tři nejdůležitější křesťanské svátky a je liturgicky zvýrazňováno slavnostní formou mše. Přesné datum Ježíšova narození není historicky doloženo. Bible uvádí pouze rok narození podle vlády panovníků. **Křesťanský letopočet, počítaný od Ježíšova narození, byl zaveden až v 6. století, kdy se ale do výpočtů zřejmě dostala chyba.** Dnes odborníci udávají, že **Ježíš se ve skutečnosti narodil roku 4 nebo 6 před naším letopočtem.** Výročí Kristova narození bylo ve 4. století stanoveno na 25. prosince, na den zimního slunovratu, aby se překryl pohanský ráz slavností spojených s tímto dnem. Lidových zvyků vztahujících se přesně k tomuto dni nenacházíme mnoho. Příznačné je vánoční blahopřání, čili magickým zařikáváním podbarvené přání radosti a životního požehnání, které lidé vyslovují zvláště svým blízkým v jakési tušené naději, že právě tento den je pro pozdější splnění takových přání vhodný. Sváteční jídlo připravované pro slavnostní oběd mívá opět rozmanité místní podoby u nás je to např. tradiční vánočka.

8.1.5. Sv. Štěpán – 2. svátek vánoční – 26. prosince

Dnes lze již těžko zjistit, proč se připomínka prvního křesťanského mučedníka, o němž nacházíme zmínku už v Bibli (Skutky, 6. a 7. kapitola), dostala do tak těsné souvislosti s výročím Ježíšova narození. V tento den však původně na venkově opět ožíval ruch po svátečním klidu a někdejší svátky zimního slunovratu pak poznamenávají i náladu celého povánočního období přinejmenším až do Tří králů. **Dnes už téměř zaniklou tradicí je koleda.** Koleda doprovázela i jiné svátky vegetativního cyklu i církevního liturgického roku, ale zvláště výrazná byla na Štěpána a na Tři krále. Obcházení domácností s prosbou o drobné dary, často v podobě zpola žertem, zpola výhruzně míněného vymáhání výkupného, má spojitost s magickým zajišťováním přízně osudu, ale bylo zřejmě i určitým sociálním opatřením a v každém případě zábavnou společenskou událostí.

8.1.6. Mláďátka – 28. prosince

Svátek s neobvyklým názvem chce připomenout **osud chlapců, které nechal povraždit krutý Herodes Veliký** (73 – 4 př. n. l.), židovský král v letech 40 – 4 př. n. l. Získal trůn s pomocí římských vojsk, když zničil poslední představitele makabejské dynastie. Po zprávě o narození Ježíše Krista dal povraždit všechny novorozené chlapce. Celou událost popisuje v Novém zákoně evangelista Matouš (2, 16).

8.1.7. Nový rok – 1. ledna

Konec starého a začátek nového občanského roku není křesťanským svátkem. **Všechny lidové zvyky vztahující se k tomuto časovému předělu mají tedy předkřesťanský původ.** Poznáme v nich opět snahu magicky ovlivnit budoucnost, např. blahopřáním či nadílkou. V poslední době se však stalo zvykem, že křesťané při bohoslužbách 31. prosince děkují za boží milost, které se jim dostalo v uplynulém roce, a 1. ledna si přicházejí vyprosit boží požehnání pro rok nastávající. **V římskokatolické církvi se objevila nová tra-**

dice, že papež v tento den vyhláší téma celosvětových modliteb za mír. I protestantské církve konají v průběhu měsíce ledna ekumenické akce s modlitbami za mír. 31. prosinec představuje výročí úmrtí **sv. Silvestra**, římského biskupa a papeže, který zemřel roku 335. Na 1. ledna připadá 8. den po Ježíšově narození, kdy každý židovský chlapec musel být obřezán. Při tom mu bylo dáváno jméno. Proto se tento den v církevních kalendářích uvádí jako **svátek Obřezání Páně** nebo **svátek Jména Ježíš**. Římskokatolická církev na tento den také stanovuje **svátek Matky Boží**, jeden z mnoha mariánských svátků.

8.1.8. Zjevení Páně – Tři králové – 6. ledna

Původně šlo o **svátek Zjevení Páně** (řecky Epifanie), jehož vlastní teologický smysl je poněkud nejasný. Teprve ve středověku se dostal tento svátek do souvislosti s tzv. třemi králi. V Matoušově evangeliu (2. kapitola) však nacházíme zmínku pouze o mudrcích (v řeckém originálu – mágové), kteří se přišli poklonit narozenému židovskému spasiteli. **Lidová fantazie si z mudrců udělala krále a k číslu tři zřejmě dospěla proto, že nesli tři dary – zlato, kadidlo a myrhu.** Později dostali tři králové i jména – **Kašpar, Melichar a Baltazar**. K tomuto dni se váže opět celá řada lidových zvyků, ať už pověr původu pohanského nebo zpohanštělých křesťanských obřadů. Tříkrálová koleda, při níž chlapci v převlečení připomínajícím spíš ministranty než krále obcházel se zpěvem dům po domu, vyprošovali si výslužku a nad dveře každého domu napsali posvěcenou křídou písmena K + M + B a letopočet, má zajímavé pozadí křesťanské i předkřesťanské. Jestliže se dnes opět nad některými dveřmi objevují ona známá písmena s letopočtem, může to znamenat, že obyvatelé tak dávají najevo, že ctí katolické tradice, ale taky že ožívá pověřčivá snaha zajistit si přízeň osudu starými magickými praktikami. Svátkem Zjevení Páně končí hlavní část vánočních svátků, ale vánoční období se dá počítat až do Hromnic.

8.1.9. Hromnice – 2. února

2. únor – čtyřicátý den po Vánocích – připadá na Hromnice. Podle židovského zvyku musela matka po uplynutí šestinedělí přijít do chrámu a obětovat za prvorozeného syna dvě hrdličky nebo dvě holoubata. Na tento den je tedy církevním kalendářem stanoveno **vyročí příchodu Panny Marie s Ježíškem do chrámu**, které mívá název **Očišťování Panny Marie, Obětování Páně nebo Uvedení Páně do chrámu**. Tímto dnem se definitivně uzavírá vánoční období a v kostelích a domácnostech se odklízí poslední pozůstatky vánoční výzdoby.

Svátek má však svůj lidový název od svíček „hromniček“, které se právě v tento den světily v kostele, a které se v domácnostech zapalovaly při bouřce na ochranu před úderem blesku do stavení. Předkřesťanské náboženské představy se výrazně vztahovaly k hromu, blesku a symbolice ohně, a to zvláště u starých Slovanů.

8.2. Masopustní období

Doba před Popeleční středou, již začíná předvelikonoční postní období, byla v životě vesnice poslední příležitostí k bujnému veselí před čtyřicetidenním půstem. **Prakticky od Tři králů se konaly venkovské zábavy a tancovačky, které ale vyvrcholily poslední tři dny před Popeleční středou.** Množství lidových zvyků pojících se k tomuto předělu liturgických časů, ale i předělu zimy a jara, bylo vždy předmětem kritiky církve, protože

šlo nejen o nevázané holdování tělesným rozkoším, ale i o zjevné pozůstatky předkřesťanských kultických rituálů. Tři dny trvající hýření a rozpustilosti vyvrcholily v úterý, kterému se začalo říkat **masopustní úterý**, i když ve skutečnosti půst od pojídání masa začínal až v následující den. Z nejrozmanitějších rituálních dramatizací, které se v ten den prováděly, nám zbyl vlastně **maškarní ples**, zvaný také karneval (od latinského **carne vale** – sbohem tělo), a **obřad pochování basy**, jímž se symbolicky uzavírá plesová sezóna (v pozadí se však skrývá pochování Bakcha, antického boha požitkářství).

8.9. Popeleční středa

Tímto dnem začíná předvelikonoční období zvané půst neboli postní doba. Půst má trvat 40 dní. Období však zahrnuje i šest nedělí, které nemohou být dny postními. **Datum Popeleční středy se vypočítá tak, že se zpětně od Božího hodu velikonočního (Neděle velikonoční) počítá 46 dní.** Jde o symbolické znázornění buď Ježíšova čtyřicetidenního půstu nebo čtyřicetiletého putování Židů do zaslíbené země. Postní doba samozřejmě neznamená hladovění nebo přísnou vegetariánskou dietu. Je to spíše výzva k pokoře a kajivosti. Na venkově se však v této době dříve nekonaly žádné veselé slavnosti a dokonce ani svatby. Den má svůj název od obřadu, který se tradičně koná v kostele. **Kněz spálí ratolesti (kočičky), které byly před rokem na Květnou neděli (viz kap. 8.5.3.) posvěceny, a vzniklým popelem dělá věřícím na čele kříž na znamení pokání.** Židé konali pokání tak okázale, že si posypávali hlavu popelem, umazali si tváře, anebo se přímo posadili na smetiště. Proto se tomuto dni lidově říká také Škaredá středa. (Lidé, ale i média a oficiální instituce, si to dnes často pletou a myslí si, že Škaredá středa patří do pašijového týdne, kde předchází Zelenému čtvrtku.)

8.3.2. Sv. Valentin – 14. února

Tento svátek je krásným dokladem toho, jak původně pohanské rituály pronikly do křesťanství, v němž dostaly jiný smysl, ale pak opět vystoupily z církve do občanského života, kde existovaly dál a staly se novodobými pseudoreligiózními pověrami. **Svatý Valentin byl biskup a mučedník, který zemřel tohoto dne roku 269.** Do oslavy světce se však už v raných křesťanských dobách vtělily obrysy tzv. **luperkalií**, pohanského obřadu zasvěceného bohu plodnosti Faunovi (Panovi) a Junoně (Héře), bohyni manželského života a ochránkyni žen. Při luperkaliích pobíhali po venku nazí mladíci opásaní jen kozlími kůžemi, a mrskali na potkání ženy a dívky pro štěstí, aby byly plodné, koženými řemínky, kterým se říkalo **februa** (od nich měl jméno i měsíc únor). Také se losovala jména mladých žen, jež pak byly přidělovány svobodným mužům. **Svátek sv. Valentina zřejmě jen nedokonale kryl rozpustilé obřady tím, že mučedník byl prohlášen za patrona zamilovaných mladých lidí.** V poslední době se k nám oklikou přes angloamerickou oblast dostávají pozůstatky těchto rituálů v podobě zvyku zamilovaných posílat si na svatého Valentina přáníčka a drobné dárky.

8.3.3. Postní neděle

Šest postních nedělí má v tradičním katolickém kalendáři svá latinská jména podle určitého biblického verše, který byl určen k bohoslužebnému čtení:

Invocavit (Povolal mě...) – Žalm 91, 15

Reminiscere (Pamatuj...) – Žalm 25, 6

Oculi (Oči...) – Žalm 25, 15

Laetare (Radujte se...) – Izajáš 66, 10

Judica (Dopomoz mi k právu...) – Žalm 43

Palmarum – odvozeno od palmových ratolestí, které stlali na cestu lidé vrtající Ježíše při jeho vjezdu do Jeruzaléma – Matouš 20, 8.

Postní neděle mají i svá tradiční česká pojmenování, ale význam těchto slov je zahalen určitým mytickým pozadím:

Černá – snad na znamení černého postního šatu.

Pražná – podle postního jídla pražma.

Kýchavná – na znamení prastarého zvyku spojovat kýchnutí s magickým vlivem na zdraví. (Proto se při kýchnutí muselo popřát zdraví a kýchnutí se také uměle vyvolávalo různými přírodními prostředky.)

Družebná – neboť v tento den obvykle chodíval družba s ženichem na námluvy.

Smrtná (Smrtná) – od starého slovanského zvyku vynášení smrtky, který se konal na přelomu zimy a jara. Vynášení smrtky, ověncené a opentlené figuríny v bílé košili, která se pak za zpěvu mládeže vrhá do potoka, se ještě u nás místy zachovalo.

Květná – od rozkvetlých větví, které mají naznačovat ratolesti, jež házeli lidé na cestu při Ježíšově vjezdu do Jeruzaléma. V krajích, kde rostou palmy, se v tento den palmové ratolesti přinášejí do chrámu, kde jsou posvěceny a lidé si je pro štěstí odnášejí domů. U nás k tomuto účelu slouží kočičky. Posvěcené kočičky si lidé doma zastrkovali za kříž nebo za svaté obrázky. V těchto zvycích jsou jasně patrné obrysy předkřesťanských jarních magických praktik. Květnou nedělí se vstupuje do pašijového týdne (od latinského *passio* – utrpení, který symbolizuje jednotlivé události umučení Krista.

8.3.4. Zelený čtvrtek

Připomíná předvečer Ježíšova ukřižování. V tento den se podle evangelního podání **Ježíš loučil s apoštoly poslední večeří**. Výraz Zelený čtvrtek má nejasný význam, ale pochází už ze středověku. Liturgický výraz Ježíšova utrpení lze v pašijovém týdnu nalézt v oproštění chrámové výzdoby od všeho nadbytečného, oltáře jsou zakryty, stejně jako kříže s tělem ukřižovaného. **Na Zelený čtvrtek umlknou i kostelní zvony a varhany**. Čas se potom odměřuje pouze dřevěnými klapačkami a řehačkami, s nimiž chlapci v příslušných denních dobách obcházejí vesnici. V tento den se v celé diecézi koná pouze jedna mše, při níž biskup světit posvátné oleje, které se potom používají pro další svátostné obřady. Do vrcholného liturgického dramatického výrazu Ježíšova utrpení se na Zelený čtvrtek vstupuje večerní mší, připomínající poslední večeři Ježíšovu. **Biskup (i papež) umývá nohy dvanácti starcům na znamení stejného úkonu Ježíšova podle podání Janova evangelia**. Ve středověku spontánně vznikaly lidové pašijové hry, v nichž se Ježíšovo utrpení dramaticky znázorňovalo. Pochopitelně se v nich objevovalo i mnoho předkřesťanských rituálních prvků souvisejících s jarními magickými praktikami. Pozůstatkem toho byly ještě donedávna zachovávané lidové zvyky, v nichž se objevoval čert či Jidáš.

8.3.5. Velký pátek

Je to jediný den, kdy se v římskokatolické církvi neslouží mše. Tím se má připomenout tragédie Ježíšova ukřižování. V chrámu se konají pouze pobožnosti, při nichž je odhalen a uctíván kříž. Někde věřící líbají kříž položený na zemi. V chrámech se upravuje tzv. Boží

hrob s figurínou Ježíšova těla ve skalním hrobě. I v tento den se ve středověku a v barokní době konaly lidové pašijové hry. Velký pátek je však i příkladem zpětného zpohanštění některých křesťanských obřadů. V lidové zbožnosti se do tohoto svátku vtělily různé prastaré magicko-mytické představy. **Velký pátek je tak dnem, kdy má člověk příležitost očistit se od nemocí a ochránit se před zlými kouzly, ale taky dnem, kdy se otevírají poklady země a přírody.**

V evangelických církvích se Velký pátek liturgicky slaví jako významný den, aby byla zvýrazněna paradoxní důležitost tragické Ježíšovy oběti pro spásu lidstva.

8.3.6. Bílá sobota

Má svůj název snad z doby prvokřesťanské, kdy se v tento den před největším křesťanským svátkem konaly **hromadné křty** těch, kteří se na přijetí do církve určitou dobu připravovali (katechumenů). **Křtenci bývali oblečeni v bílé roucho.** Na českém venkově však v tento den bylo opravdu všude bílo. V závěru postní doby (v době plného nástupu jara) se v obydlich i kolem stavení uklízelo, pralo, natíralo a bílilo, aby kajícímu očištěnému nitru odpovídala i čistota zevnějšku. Tento den je také v chrámových obřadech spojován se symbolikou ohně a světla, která má nepochybně už předkřesťanský půdorys. **Bílou sobotou končí postní doba.** Večer tohoto dne, kdy podle starověkého počítání času vlastně už začíná nedělní Boží hod velikonoční, se proto slaví první slavnost vzkříšení. Od posvěceného ohně, který by měl být rozdělán venku před kostelem, se zapálí **paškál**, velká svíce s písmeny alfa a omega a pěti kadidlovými zrny připomínajícími pět ran Kristových, která bude potom po celou dobu velikonoční hořet před oltářem. Od Zeleného čtvrtku poprvé zazní zvony a varhany, slaví se vzkříšení.

8.3.7. Boží hod velikonoční – Neděle velikonoční

Ráno se slouží nejslavnější bohoslužba připomínající **vzkříšení Ježíše Krista**. Lidé přinášejí do kostela k posvěcení typické velikonoční pokrmy: beránka, mazance, vejce. Doma potom před slavnostním obědem každý dostane kousek z posvěceného jídla.

8.3.8. Pondělí velikonoční

Liturgicky je tento den pouhým dozvukem slavnosti vzkříšení. Na velikonoční pondělí však připadají dodnes velmi živé lidové tradice. Pomlázka má předkřesťanský původ. Ozývají se v ní římské luperkalie, ale i stará slovanská víra v převtělování duší do stromů. V pozadí vysvítá magická představa, že stejné plodí stejné: ženy a dívky jsou symbolicky švihány mladými vrbovými proutky, v nichž počíná proudit jarní míza, aby byly podobně ohebné a svěží, mladé a plodné. Také se zde objevuje i myšlenka koledy a požadování výkupného. Děvčata se vyplácejí malovanými vajíčky. Vejce je prastarým symbolem života, zejména života na jaře obnovovaného. O barvení vajec máme zprávy dokonce už ze starého Babylónu. V některých krajích se udržuje zvyk polévání vodou nebo házení do vody. Symbolika tohoto živlu je přítomna v celých velikonočních svátcích, které představují také svátky probouzející se jarní přírody, v nichž hraje svou roli magická rituální očista.

V německých zemích zastává úlohu posla jara velikonoční zajíček, který hodným dětem schovává na zahradě a v poli vajíčka a pamlsky.

8.3.9. Filipojakubská noc – 30. dubna

Tzv. filipojakubská noc má v lidových obyčejích pramálo společného s křesťanstvím. Spíše je pozůstatkem rituálního vyhánění zimy a otvírání se životodárnému jaru. Navečer tohoto dne se v lidové zbožnosti vžil zvyk „pálit čarodějnice“, tedy zapalovat stará košťata a vyhazovat je do výšky. Řada dalších rituálů byla zaměřena na ochranu před zlou mocí čarodějnic.

8.3.10. Sv. Josef Dělník – 1. května

Dnes připadá v katolickém kalendáři na tento den svátek **sv. Josefa Dělníka, manžela Panny Marie, „pěstouna“ malého Ježíška**. Tímto svátkem chtěla katolická církev ve 20. století čelit dělnickému hnutí a jeho populárnímu Svátku práce. Dříve však byl 1. květen zasvěcen **mučedníkům Filipovi a Jakubovi** (kteří mají dnes v katolickém kalendáři vyhrazen 3. květen). S tímto dnem se spojuje zvyk **stavění máje**. Mládenci musí v noci v lese porazit strom, zbavit jej větví a kůry, pak jej nahoře ozdobit věnci, kvítím a stuhami a vztyčit jej na návsi. Každý mládenec pak má takovou menší májku vztyčit pod okny nebo na dvoře své milé. Celá akce je potom pochopitelně slavně zakončena v hospodě.

8.3.11. Nanebevstoupení Páně

Připomínka události popsané ve Skutcích apoštolů (1,1-11), která se stala 40. den po vzkříšení. Svátek připadá na čtvrtek. Tímto dnem, eventuálně nedělí, která po něm následuje, končí velikonoční období.

8.4. Doba svatodušní

8.4.1. Boží hod svatodušní – Letnice

Podle Skutků apoštolů (2, 1-13) padesátého dne po vzkříšení došlo **k seslání Ducha svatého na apoštoly**. Tento den je neděle a liturgicky se zvýrazňuje slavnostní bohoslužbou. Svatodušní doba platí za třetí nejdůležitější období církevního liturgického roku. Podle některých teorií vlastně nejvýznamnější období, protože obě předcházející doby jsou v něm už teologicky obsaženy.

Protože svatodušní neboli letnicové svátky spadají do doby vrcholícího jara, pojí se k nim různé lidové zvyky, v nichž je ještě patrné, jak staří Slované uctívali stromy a studánky.

8.4.2. Pondělí svatodušní

Liturgicky jde o pouhé **doznění svatodušní neděle**. Ale lid v tento den koná různé obyčeje, které jsou ozvěnou přírodních magických rituálů starých Slovanů. Opět zde nalézáme myšlenku zahánění čarodějnic, ale také stavění májů a koledování s požadováním výkupného. Na Slovácku se dosud uchovala „**jízda králů**“, která nese stopy dramatických scén symbolického sesazení krále a jeho následné inaugurace. Ve Slezsku je ještě zvykem v tento den „**smažit vaječnu**“ na ohni ve volné přírodě, pochopitelně za družné zábavy. I zde vejce zřejmě představují magickou symboliku života a probouzející se letní plodnosti.

8.4.3. Nejsvětější Trojice

Už ve středověku je zřejmě z teologických důvodů prosazován svátek připadající na následující neděli po neděli svatodušní. Liturgicky se zde zdůrazňuje **jednota i rozmanitost Boha Otce, Syna a Ducha svatého**, ale i vyvrcholení celoroční zvěsti církevního liturgického roku.

8.4.4. Boží tělo – Tělo a krev Páně

Připadá na čtvrtek po neděli Nejsvětější Trojice. Tento svátek rovněž církev zavedla uměle, z dogmatických důvodů. Od 13. století, kdy byl ukončen teologický vývoj pojetí svátosti Večeře Páně, se katolická církev soustřeďovala na liturgický chléb a víno, jehož podstata se při mši mění na podstatu těla a krve Páně (transsubstanciacie). Pro živou přítomnost Krista v chrámu tak byla nalezena abstraktní symbolika v hostii a kalichu. Postupem doby ovšem převládla pouze symbolika hostie – těla, v níž jako by byla obsažena i krev. **Svátek Božího těla má výraz vrcholné úcty, jaká je tradičně v katolické církvi prokazována Nejsvětější svátosti – konsekrované (při mši proměněné, posvěcené) hostii umístěné ve svatostánku na oltář nebo v monstranci, přenosné skleněné schránce opatřené zlatou svatozáří.** Svátek v jižní a střední Evropě zdomácněl a donedávna byl jednou z nejoblíbenějších církevních i společenských slavností, do níž ovšem zpětně pronikaly některé předkřesťanské pověry. Po mši se koná procesí, v němž je nesena monstrance s Největší svátostí. Průvod svátečně oděných věřících a zástupců veřejného života ve stejnokrojích s prapory a korouhvemi směřuje ke čtyřem oltářům umístěným mimo chrám – ve městě nebo ve volné přírodě, kde je vystavená oltářní svátost uctívána a věřícím se žehná. Před průvodem jdou bíle oděné družičky s věnečky na hlavách a z košíčků rozhazují po zemi okvětní plátky květin. Venkovní oltáře jsou ozdobeny březovými a lipovými ratolestmi, které si po obřadu věřící odnášejí domů v naději, že budou ochraňovat stavení před úderem blesku a zaručovat dobrou úrodu.

8.4.5. Sv. Jan Křtitel – 24. června

Výročí narození Ježíšova předchůdce není historicky doloženo, na toto datum bylo stanoveno uměle. Blízkost letního slunovratu dává této církevní slavnosti opět četné prvky předkřesťanských kultických obřadů. **Svatojánské noci se připisovala magická moc zejména pro její přístup k léčivé síle bylin a tajemným schopnostem věštit budoucnost.** Donedávna se uchoval zvyk zapalovat svatojánské ohně, při nichž mládež radostně jákala a přeskakovala plameny.

8.5. Další významné svátky

8.5.1. Mariánské svátky

Dají se počítat na desítky, protože mnohé mají pouze místní význam. Často jde o výročí nějakého zjevení Panny Marie či výročí mariánského kostela. Ale i data dogmaticky nejzávažnějších svátků jsou stanovena uměle, neopírají se o historicky prokázané události. Jedná se o svátky, které dogmaticky dotvářejí celoroční liturgické drama. Hlavní mariánské svátky jsou tyto:

25. března – Zvěstování Panny Marie (viz Lukáš 1, 26-38)

15. srpna – Nanebevzetí Panny Marie. (Pozor, nezaměňovat s Nanebevstoupením Páně.)

8. září – Narození Panny Marie

8. prosince – Neposkvrněné početí Panny Marie. Svátek byl zaveden až v roce 1854, aby dogmaticky zdůraznil, že Panna Maria se svým rodičům narodila už bez dědičného hříchu, aby mohla později přijmout úlohu Bohorodičky.

V měsíci květnu se konají podvečerní mariánské pobožnosti s růžencovou modlitbou k Panně Marii, tzv. májové pobožnosti.

8.5.2. Posvícení

Liturgicky jde o výročí posvěcení kostela. Ale na vesnici prakticky splývá s oslavou šťastné sklizně, a proto se koná i tam, kde kostel nemají. Místo posvícení se někde říká hody. Bujné hodování a družná zábava je lidovým vyvrcholením slavnosti, ale rovněž završením určitého období práce a nejméně týdenního předcházejícího úklidu a nákladných příprav.

8.5.3. Sv. Cyril a Metoděj – 5. července

Svátek byl do katolického kalendáře zaveden poměrně nedávno, po mimořádně okázaných a úspěšných oslavách tisíciletého výročí příchodu slovanských věrozvěstů na Moravu, které se konaly v roce 1863. **Nekatoličtí věřící tvrdí, že svátek měl v lidu zatlačit svátek Mistra Jana Husa, připadající na 6. července.** Ačkoliv je dnes svátek u nás přejat i do občanského kalendáře a byl prohlášen za den pracovního volna, v lidové zbožnosti dosud svůj odpovídající výraz nenalezl.

8.5.4. Všech svatých – 1. listopadu

Připomínka světců a mučedníků byla vždy pro křesťany velkou posilou víry. Zejména poté, kdy ve 4. století křesťanství v Římské říši převládlo, obracely se zraky věřících s vděkem k těm, kteří za pronásledování položili život a museli být pohřbeni na tajných místech nebo v římských katakombách. Už v té době jejich památce patřil hromadně jeden svátek, jehož datum se však měnilo. V roce 609 byl původní římský Pantheon, chrám zasvěcený všem antickým bohům, proměněn v křesťanský a 13. května 610 do něj byly přeneseny ostatky mnoha svatých a mučedníků z římských katakomb. Takto se symbolicky naznačilo vítězství křesťanství nad pohanstvím. **Teprve v roce 835 byl svátek Všech sva-**

tých přeložen na 1. listopad, kde trvá až dodnes v těsné blízkosti svátku všech zemřelých, s nímž často v lidovém povědomí splývá.

8.5.5. Dušičky – Památka zesnulých – Všech zemřelých – 2. listopadu

Svátek všech „duší“, neboli všech zemřelých, se ctil už za raného křesťanství v různé roční době. Zaslouhou papeže Silvestra II. se kolem roku 1000 rozšířil z francouzského reformního kláštera v Cluny do dalších zemí s datem 2. listopadu, po svátku všech svatých. Je zvláštní, že oba tyto svátky, které v křesťanských církvích nemají teologicky ani liturgicky dominantní postavení, nabyly v poslední době takové obliby, že se staly jednou z nejvýraznějších slavností občanského života a občanského roku, kde hrají roli jakéhosi pseudo-religiózního rituálu.

V USA se z tohoto svátku vyvinul velmi populární svátek zvaný Halloween, který má však spíše rysy veselého karnevalového průvodu masek včetně koledování po domech. Do tohoto svátku pronikla řada prvků předkřesťanských, keltských i germánských, takže v mnohém připomíná naše tradice masopustní či mikulášské. Navíc se v USA slaví na rozdíl od Evropy v předvečer obou těchto svátků, tj. 31. října.

8.6. Vybrané svátky nekatolických církví

Kromě hlavních svátků církevního liturgického roku si připomínají zejména evangelické církve některá významná výročí vztahující se ke světové nebo domácí reformaci.

8.6.1. Den reformace – 31. října

31. října 1517 přibil Martin Luther na dveře wittenberského chrámu listinu se svými 95 tezemi, čímž začalo jeho otevřené reformní úsilí. Toto výročí si připomínají všechny církve, které vzešly z této reformační vlny nebo se k ní hlásí.

8.6.2. Díkůvzdání za úrodu

Slaví se v evangelických církvích první nebo druhou neděli v říjnu. Navazuje na lidové vinobraní a dožínky. **Liturgicky zdůrazňuje chléb a víno – symboly večeře Páně.** Kostely se v ten den zdobí obilnými klasy a plody (vinné révy).

Od tohoto svátku je nutno odlišit **Den díkůvzdání**, jeden z nejpulárnějších svátků v USA. Ten připadá na čtvrtý čtvrtek v listopadu a v USA bývá ten den pracovní volno. Tento svátek nemá s křesťanstvím nic společného. Jeho původ nalézáme v dějinách bojů kolonizátorů s Indiány. Postupně se z něj však vyvinul svátek s výrazně rodinným, intimním charakterem, kdy se celá rodina sejde pohromadě a jí se tradiční krocan. Atmosférou připomíná střeoevropský způsob slavení Štědrého dne.

8.6.3. Svátky českých reformátorů

Nekatolické církve si obvykle i bohoslužebně připomínají výročí dvou největších postav domácí reformace. Výročí Husova úmrtí, které v některých obdobích našich dějin hrálo

dosti významnou roli, bylo přejato i do občanského kalendáře a **6. červenec** byl prohlášen za den pracovního volna. Velké úctě se těší i obě výročí **Komenského** – **28. března** a **15. listopadu**.

9. ZÁVĚR

Církevní liturgický rok představuje kompromis mezi střetem židovsko-křesťanského lineárního pojetí času a pojetí cyklického, typického pro antiku i prehistorické kultury jiných evropských národů. Je výsledkem střetu dvou koncepcí spásy a záchrany lidské existence. Křesťanství zdůrazňuje historicitu božího záchranného jednání s člověkem - Bůh vstupuje do lidských dějin, kolektivních i individuálních, mění jejich běh a připravuje pro člověka nový úděl, který není výsledkem dosavadního přirozeného vývoje lidského snažení, ale novým tvůrčím činem Boha Stvořitele. Koncepce prehistorických i starověkých kultur vidí cestu k záchraně člověka v jeho vyvázání z břemene času, z osudové předurčenosti dějin, a to konkrétně v tom, že člověk propojí konce času do uzavřeného kruhu a stálým opakováním se tak vrací k onomu idealizovanému počátku, noří se do posvátného nezměnného času.

Církevní liturgický rok pro nás dnes paradoxně představuje místo, na němž se spíše setkáváme s archaickým pojetím času. Protože církevní liturgický rok unáší s sebou původní vzorce chování a mentální a kulturní struktury, představuje tak v naší době vlastně anachronismus (přežitek) přetrvávání magicko-mytického myšlení. **Tzv. lidové obyčeje nejsou jen folklórním svérázem, ale stopami a ozvěnami pradávných forem lidského života, které však mají své paralely v hlubokých vrstvách naší psychiky a v naší kolektivní kulturní paměti.** Rádi si dopřáváme tohoto anachronismu z důvodů individuálně terapeutických (mentální hygiena) i sociálně a kulturně terapeutických (hledání národní a kulturní identity), jak vidíme na současné vlně náboženského oživení, ale i na současných diskusích o státních a církevních svátcích a o tom, zda chrámy jsou církevním majetkem či národním kulturním dědictvím.

Křesťanství ví, že jím zvěstovaná a nabízená spása v podstatě nezáleží na svátcích a na přesně opakovaných rituálních úkonech provozovaných v příslušných chvílích. **Křesťanství ví, že svátky a obřady mají charakter podpory, pomůcky pro víru a zbožnost, která je zřejmě pro některé lidi z psychologických důvodů účinná a potřebná.** Proto se určité církve co možná nejvíce zříkají praxe slavení svátků a konání formálně ritualizovaných obřadů, aby se vyhnuli „zpsychologizování“ víry. Dali tak vyniknout jejímu existenciálnímu charakteru a s ní spjatému zbožnému životu. Avšak jiné církve naopak právě proto, že si uvědomují celistvý charakter člověka, se pokoušejí oslovit všechny složky a vrstvy jeho osobnosti způsobem, který se zdá pro ně nejvhodnější. A k tomu jim slouží kromě jiného i církevní liturgický rok.

10. TABULKA POHYBLIVÝCH SVÁTKŮ CÍRKEVNÍHO LITURGICKÉHO ROKU

CÍRKEVNÍ SVÁTKY POHYBLIVÉ

Rok	Popeleční středa	Velikonoce	Oslavení Páně	Letnice	Počet nedělí po Letnicích	1. neděle adventní
2005	9. 2.	27. 3.	5. 5.	15. 5.	27	27. 11.
2006	1. 3.	16. 4.	25. 5.	4. 6.	25	3. 12.
2007	21. 2.	8. 4.	17. 5.	27. 5.	26	2. 12.
2008	6. 2.	23. 3.	1. 5.	11. 5.	28	30. 11.
2009	25. 2.	12. 4.	21. 5.	31. 5.	25	29. 11.
2010	17. 2.	4. 4.	13. 5.	23. 5.	26	28. 11.
2011	9. 3.	24. 4.	2. 6.	12. 6.	23	27. 11.
2012	22. 2.	8. 4.	17. 5.	27. 5.	26	2. 12.
2013	13. 2.	31. 3.	9. 5.	19. 5.	27	1. 12.
2014	5. 3.	20. 4.	29. 5.	8. 6.	24	30. 11.
2015	18. 2.	5. 4.	14. 5.	24. 5.	26	29. 11.
2016	10. 2.	27. 3.	5. 5.	15. 5.	27	27. 11.
2017	1. 3.	16. 4.	25. 5.	4. 6.	25	3. 12.
2018	14. 2.	1. 4.	10. 5.	20. 5.	27	2. 12.
2019	6. 3.	21. 4.	30. 5.	9. 6.	24	1. 12.
2020	26. 2.	12. 4.	21. 5.	31. 5.	25	29. 11.
2021	17. 2.	4. 4.	13. 5.	23. 5.	26	28. 11.
2022	2. 3.	17. 4.	26. 5.	5. 6.	24	27. 11.
2023	22. 2.	9. 4.	18. 5.	28. 5.	26	3. 12.
2024	14. 2.	31. 3.	9. 5.	19. 5.	27	1. 12.

Rok	Popeleční středa	Velikonoce	Oslavení Páně	Letnice	Počet nedělí po Letnicích	1. neděle adventní
2025	5. 3.	20. 4.	29. 5.	8. 6.	24	30. 11.
2026	18. 2.	5. 4.	14. 5.	24. 5.	26	29. 11.
2027	10. 2.	28. 3.	6. 5.	16. 5.	27	28. 11.
2028	1. 3.	16. 4.	25. 5.	4. 6.	25	3. 12.
2029	14. 2.	1. 4.	10. 5.	20. 5.	27	2. 12.
2030	6. 3.	21. 4.	30. 5.	9. 6.	24	1. 12.
2031	26. 2.	13. 4.	22. 5.	1. 6.	25	30. 11.
2032	11. 2.	28. 3.	6. 5.	16. 5.	27	28. 11.
2033	2. 3.	17. 4.	26. 5.	5. 6.	24	27. 11.
2034	22. 2.	9. 4.	18. 5.	28. 5.	26	3. 12.
2035	7. 2.	25. 3.	3. 5.	13. 5.	28	2. 12.
2036	27. 2.	13. 4.	22. 5.	1. 6.	25	30. 11.
2037	18. 2.	5. 4.	14. 5.	24. 5.	26	29. 11.
2038	10. 3.	25. 4.	3. 6.	13. 6.	23	28. 11.
2039	23. 2.	10. 4.	19. 5.	29. 5.	25	27. 11.
2040	15. 2.	1. 4.	10. 5.	20. 5.	27	2. 12.
2041	6. 3.	21. 4.	30. 5.	9. 6.	24	1. 12.
2042	19. 2.	6. 4.	15. 5.	25. 5.	26	30. 11.
2043	11. 2.	29. 3.	7. 5.	17. 5.	27	29. 11.
2044	2. 3.	17. 4.	26. 5.	5. 6.	24	27. 11.
2045	22. 2.	9. 4.	18. 5.	28. 5.	26	3. 12.
2046	7. 2.	25. 3.	3. 5.	13. 5.	28	2. 12.
2047	27. 2.	14. 4.	23. 5.	2. 6.	25	1. 12.
2048	19. 2.	5. 4.	14. 5.	24. 5.	26	29. 11.
2049	10. 3.	25. 4.	3. 6.	13. 6.	23	28. 11.
2050	23. 2.	10. 4.	19. 5.	29. 5.	25	27. 11.

11. POUŽITÁ LITERATURA

- Attwater, D.: Slovník svatých. Vimperk, Papyrus 1993.
Bauerová, A.: Tisíce jmen v kalendáři. Praha, Šulc a spol. 1992.
Bible. Ekumenický překlad, Praha, ERC 1985.
Bradáč, J.: Posvěcení času. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1992.
Eliade, M.: Mýtus o věčném návratu. Praha, OIKOYMENH 1993.
Eliade, M.: Posvátné a profánní. Praha, Česká křesťanská akademie 1994
Frolec, V.: Vánoce v české lidové kultuře. Praha, Vyšehrad 1988.
Heller, J. - Mrázek, M.: Nástin religionistiky. Praha, Kalich 1988.
Chlumský, J.: Vzory křesťanského života. Třebíč, Arca Jimfa 1991.
Nigel, P.: Rok – tradice a svátky. Praha, Melantrich 1994.
Palouš, R.: K filosofii výchovy. Praha, SPN 1991.
Pejml, K.: Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách. Praha, J.R. Vilímek 1941.
Pokorný, L.: Světlo svátostí a času. Praha, Zvon 1990.
Pokorný, L.: Obnovená liturgie. Praha, ÚCN 1976.
Salajka, M.: Křesťanská bohoslužba. Praha, Blahoslav 1985.
Tillich, P.: Biblické náboženství a ontologie. Praha, Kalich 1990.
Tresmontant, C.: Bible a antická tradice. Praha, Vyšehrad 1970.
Vondruška, V.: Církevní rok a lidové obyčeje, České Budějovice, Dona 1991.

12. DOPORUČENÁ LITERATURA

12.1. Výběr z literatury o křesťanské bohoslužbě, svátcích a světcích

- Fridrich, G.: Rukověť křesťanské chronologie. Reprint 1. vydání z roku 1934. Paseka, Praha 1997 (Tabulky kalendářů, přepočty kalendářů, kalendáře světců, přehled vlády papežů.)
Duncan, D. E.: Kalendář – Epický zápas o určení pravdivého a přesného roku. Volvox Globator, Praha 2000, 228 s. (Populární přehled o historiografii. Obsahuje užitečné tabulky a časové osy umožňující stanovit datum podle různých kalendářů.)
Salajka, M.: Kalendář, osobní jména a křesťanské svátky. Victoria Publishing, Praha 1994
Nigel, P.: Rok – tradice a svátky. Praha, Melantrich 1994
Šídlovský, E.: Svět liturgie. Klášter premonstrátů na Strahově, Praha 1991 (Slovníček základních liturgických pojmů, předmětů, rouch, staveb apod.)
Salajka, M.: Křesťanská bohoslužba. Blahoslav, Praha 1985
Pokorný, L.: Obnovená liturgie. ÚCN, Praha 1976
Pokorný, L.: Světlo svátostí a času. Zvon, Praha 1990
Bradáč, J.: Posvěcení času. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1992
Guardini, R.: O duchu liturgie. Česká křesťanská akademie, Praha 1993
Guardini, R.: O posvátných znameních. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1992
Adam, A.: Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe. Vyšehrad, Praha 1998
Adam, A.: Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj. Vyšehrad, Praha 2001
Richter, K.: Liturgie a život: Co bychom měli vědět o mši, o církevním roku a smyslu liturgie. Vyšehrad, Praha 1995, 2. vydání 2003
Kunetka, F.: Liturgický rok ve slavení církve. Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1995
Watts, A.: Mýtus a rituál v křesťanství. Tomáš Janeček, Pragma, Brno a Praha 1995

(Z religionistického, kulturně antropologického a psychoanalytického hlediska.)
 Attwater, D.: Slovník svatých. Vimperk, Papyrus 1993
 Ravik, S.: Velká kniha světců. Regia, Praha 2002
 Vlček, E.: Osudy českých patronů. Zvon, Praha 1996
 Kupka, A.: Desetiletí duchovní obnovy. Olomouc 1993
 Buben, M., Kučera, M., Kukla, R.: Svatí spojují národy. Panevropa, Praha 1994 (Portréty 25 světců uctívaných ve střední Evropě.)
 Farmer, D. H.: Oxfordský lexikón svātcov. Kalligram, Bratislava 1996 (S dodatkem o životě světců ze střední a východní Evropy.)
 Hallamová, E.: Světcí – Kdo jsou a jak nám pomáhají. (Portréty 150 světců. Přehled poutních míst. Abecední seznam předmětů, jichž jsou světcí patrony.)
 Schaubert, V., Schindler, H.: Rok se svatými. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1994 (Rozsáhlá, výpravná, bohatě ilustrovaná publikace.)
 Chlumský, J.: Vzory křesťanského života. Arca Jimfa, Třebíč 1991
 Bohemia Sancta – životopisy českých světců. ÚCN, Praha 1989
 Florentová, H., Kopecký, V.: Křesťanské nebe. Granit, Praha 1994
 Piřha, P.: Čechy a jejich svatí. Aved, Praha 1992
 Feldmann, Ch.: Tišī buřiči boží. Signum unitatis, Nové Město nad Metují 1991 (Významné postavy křesťanství.)
 Feldmann, Ch.: Sny začínají žít. Signum unitatis, Nové Město nad Metují 1991 (Významné postavy křesťanství 20. století.)
 Němec, J.: Noví mučedníci. MCM, Olomouc 1994 (Svatí z let 1978 – 1988.)
 Němec, J.: Noví vyznavači. MCM, Olomouc 1994 (Svatí z let 1990 – 1991.)
 Pracný, P.: Český kalendář světců. EWA Edition, Praha 1995
 Heyduk, J.: Svatí církevního roku. Vyšehrad, Praha 2002
 Pfeleiderer, R.: Atributy světců. Unicornis, Praha 1992, 2. doplněné vydání 1998 (Nezbytná odborná pomůcka uměnovědců a historiků.)
 Remešová, V.: Ikonografie a atributy svatých. Zvon, Praha 1991 (Obdobná publikace jako předchozí, ale spíše pro širší laickou veřejnost.)
 Bauerová, A.: Tisíc jmen v kalendāři. Šulc a spol., Praha 1992
 Rameš, V.: Po kom se jmenujeme? Encyklopedie křestních jmen. Libri, Praha 2001
 Knobová, M.: Jak se bude vaše dítě jmenovat. Academia, Praha 2001
 Kirste, R., Schultze, H., Tworuschka, U.: Svátky světových náboženství. Vyšehrad, Praha 2002
 Stern, M.: Svátky v životě Židů. Vyšehrad, Praha 2002

12.2. Výběr z literatury o lidových zvycích a obyčejích při křesťanských svātcích

Velebová, E., Majer, K.: Lidové zvyky a obyčaje v křesťanském roce. Albra, Úvaly u Prahy 1996
 Frolec, V.: Prostā krása. Vyšehrad, Praha 1984
 Frolec, V.: Vánoce v české lidové kultuře. Vyšehrad, Praha 1988, 3. vydání 2001
 Vavřincová, V.: Malā encyklopedie Vānoc. Libri, Praha 2000
 Frolec, V.: Jízda krālů. Teps, Praha 1990
 Kynclovā, M.: Velikonoce. Merkur, Praha 1991
 Vlasākovā, O.: Velikonoce. Okresní muzeum, Rakovník 1992
 Frolcovā, V.: Velikonoce v české lidové kultuře. Vyšehrad, Praha 2001

Krupková, J.: Tradice a etnografie. Karolinum, Praha 1991
Plicka, K.: Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách. 4 díly. Odeon, Praha 1979
Vondruška, V.: Církevní rok a lidové obyčeje, České Budějovice, Dona 1991
Václavík, A.: Výroční obyčeje a lidové umění. ČSAV, Praha 1959
Trcalová, L.: Bibliografie lidových obyčejů. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 1989
Toufar, P.: Velikonoce. Akcent, Třebíč 2001, 315 s.